

Šiame numeryje:

Pora paradoksų apie tautinį stilių.
Universitas Vilnensis: du leidiniai vokiečių kalba.
Pasaulio sutvėrimas šių dienų šviesoje.
Temide, teisėjas ir gyvenimas.
Zitos Sodeikienės eilėraščiai Motinos dienai.
Radiniu Vilniuje besidžiaugiant: žvilgsnis į knygų leidėją Adomą Dundzilą.
Vytauto O. Virkau ir Henrietos Vepštienės ekslibriai.
Nauji leidiniai.

Du leidiniai vokiečių kalba

K. JANULIS

REVAL UND DIE BALTISCHEN LAENDER. J. G. Herder Institut Marburg / Lahn 1980. „UNIVERSITAS VILNENSIS“ von Johann Anton Preuschhoff, S.J. Eine Hochschulprogramm-schrift der Barockzeit von Povilas Reklaitis.

Autorius įžangoje užsimena Vakarų valstybių buvusį nusistatymą prieš Rytų Europos kraštus, ypač prieš mažas valstybes, kai kurias kalbines bendruomenes, socialines grupes ir muziejų, archyvų bei bibliotekų jomis nesidomėjimą, diskriminaciją, arba visišką atmetimą jas liečiančių kultūrinių aprašų bei istorinės medžiagos. Tos nuotaikos po dviejų pasaulinių karų dabar jau sušvelnėjusios.

Lietuva savo didele praeitimi užsitarnavo kur kas daugiau negu sampratą, kad maža tauta turinti būti lojali didžiajai, skelbti didžiosios moralę, atšvesti retkartinę jos garbę, kentėti jos negales, skalbti didžiųjų nešvarius marškinius ir teisintis jų kurčioms ausims...

Vis dėlto žmonių santykiai lieka tamsiai neaiškūs, ir šie diskriminuojantys jausmai yra sunkiai bėgami iš istorinės blogybės, tapusios „dorybe“, kilusia iš „uralt“ rasinių, religinių ir idejinių teorijų, suformuotų savęs gerbimo emocijų bei išvystytų „superioritų“ kompleksų, inspiruotų egoizmo, su intencija praturtėti. Ar kada nors mažosios tautos bus įtrauktos lygiomis teisėmis į konstruktyvų bendrą darbą, parodys ateitis.

Palyginimui prisimintini istoriniai įvykiai prieš 400 metų. Kai Vilniaus universitetas buvo pradėtas kurti, anglai skelbėsi „išrinkta Dievo tauta“, kilusia iš izraelitų dingsių genčių, skaičiumi lygi lenkams, pradėjo kolonizavimą trečdalis žinomo pasaulio ir, įsitvirtinę Šiaurės Amerikos kontinente, išnaikino „Dievo neišrinktos tautos“ indėnus, priešingai ispanų konkvistadorams, kurie leido Pietų Amerikos indėnams gyventi. Kiek vėliau, kai buvo spausdinama pirmoji Vilniaus universiteto istorija, britai ne visai džentelmeniškai varžėsi su kitais dėl Afrikos negrų vergų prekybos ir jų pristatymo monopolio spartiai augančioms Amerikos plantacijoms ir laimėjo...

Bet šių dienų anglosaksiški amerikiečiai pasitenkina formule „How to get rich by being son of a bitch“... — kas turbūt jau reikštų pažangą žmonių bendravimo srityje...

Autorius, tiesos ieškotojas, ima si nušviesti parinktą istorijos sandėlyje įvykį ir savo leidiniu supažindina vokiečių visuomenę su Vilniaus universiteto pirmąja istorija, parašyta J. A. Preuschhoffo, lotynų kalba 1707 metais. Gale pridėtos keturios originalių puslapių faksimilės. Istorijos titulinis viršelis barokinio stiliaus, dailaus šrifto. Kartu tai yra metaforiškai uždaro turinio atkleidimas, pradedamas žodžiais:

UNIVERSITAS VILNENSIS



Vilniaus universiteto Didysis kiemas XIX a. amžiaus pirmoje pusėje. Litografija iš J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumo“.

Laurearum Academicarum Florida,...

UNIVERSITAS VILNENSIS, JAGIELLONICO — BATOREANA

Vengrų kilmės Lenkijos karalius ir Lietuvos Didysis Kunigaikštis S. Batoras, vedęs Žygimanto Augusto seserį Oną Jogailaitę, suteikia vardą universitetui.

Taigi skelbiama Jogailos-Batoro universitetas esąs „akademinių laurų sodas...“ Toliau puslapyje randama dedikacija, titulai ir paaiškinimai.

Kitoje lapo pusėje — Vilniaus

akademijos ir universiteto herbas, kuris yra identiškas su Didž. Lietuvos Kunigaikštijos herbu — Vyčiu. Šiuo herbu sujungiami praeities pagoniškų Lietuvos kunigaikštų Vytenio, Gedimino, Algirdo, Jogailos ir Vytauto herbo kilmė, vaizduojant raitą karį — šauklį, pranešėją, kuris šiuo atveju šaukia pažangius kandidatus į „akademinius laurus“. Apačioje rimuotos eilutės išdidžiai, alegoriškai paaiškina:

„Lietuvos tautai ir išminties deivei vienodai yra nedalomis skydai: garbės kovos ir meno“.

36 lapų istorija padalinta į 6 dalis, kurių kiekviena pradedama „Laureae academicae...“ metafora, teikiančia garbę ir pasitikėjimą mokslo vietai, kur visos žinymo sritys pražysta kaip „laurų sodas“.

Pirmoji dalis paaiškina 1578 m. popiežiaus Grigaliaus XIII bulę,

Jėzuitų kolegijos įsteigimą ir jos vystymąsi į akademiją.

Antroje dalyje primenami Lietuvos kunigaikštiai, įvedę Lietuvos krikščionybę, išskaičiuojamos suteiktos privilegijos, pradedant Steponu Batoru ir baigiant Augustu II-ju, ypač vertinant šį už medicinos mokslo įvedimą ir t.t.

Pačios knygos autorius J. A. Preuschhoff gimęs 1663 m. senajame prūsų Ermlandė (Varmėje). Tai vienos prūsų genties žemė, užkariauta ir kolonizuota vokiečių riterių. Toje vietoje Preuschhoffo pavardė dažnai sutinkama. Buvusi tenai ir vietovė tuo pačiu vardu. Pavardė liudija, kad „sodybos savininkas“ esąs prūsas. Autoriaus nuomone, galimas dalykas, kad ta sodyba buvusi gyvenvietė prie vokiško dvaro ar kaimo, kur gyveno skirtingomis teisėmis prūsijos kilmės gyventojai.

1679 m. Preuschhoffas įstoja į jėzuitų ordiną. Studijavo teologiją

Vilniaus akademijoje. Mokslus baigęs, pasiūlo Didž. Lietuvos Kunigaikštijoje, dirbo misionieriaus ir mokytojo darbą Orštoje, Vitebske, Nevyžiuje, Turuve ir dėstė filosofiją Krazių kolegijoje, Žemaitijoje. 1706-1707 m. jis dėstė fizikos ir metafizikos kursą Vilniaus akademijoje ir ten įsigijo teologijos daktaro laipsnį. Taip pat manoma, jog buvo gavęs laisvų menų ir filosofijos daktaro laipsnius, mokęs graikų ir hebrajų kalbas, mirė 1721 m. Braunschweige.

„Universitas Vilnensis“ yra pirmoji universiteto istorija, apžvelgianti 128 metų institucijos gyvavimą, bet gerokai striuka, stokojanči šaltinių ir dokumentacijai, todėl šlietina prie proginių raštų. Bibliografai šios knygos buvo priskaitę tik 5 žinomus egzempliorius. Šeštasis rastas ir įgytas 1964 m. Marburge dr. P. Reklaitis. Jau 1939 m. P. Reklaitis savo gimtajame Kaune pradėjo rinkti lituanistinę archyvinę medžiagą, bet tik mažą dalį to buvo galima paimti 1941 m. į Vokietiją išsikėliant, daug kas žuvo karo perpetuose. Kas šandien turima, surankiota nelengvu kolekcionavimo darbu pokariniais dešimtmečiais. Dr. P. Reklaitis savo rinkinius dabar konsoliduoja ir kataloguoja, juos ruošdamas kaip visumą, kuri pavadinta „Litauen Archiv Reklaitis“ (LAR), perduoti vienai Vak. Vokietijos retųjų leidinių saugykiai.

DOKUMENTATION OSTMITTEL-EUROPA. 400 JAHRE UNIVERSITÄT WILNA IM SPIEGEL DER LITAUISCHEN UND POLNISCHEN PRESSE. 1579-1979. Bearbeitet von Dr. Povilas Reklaitis. Johann - Gottfried - Herder - Institut. Marburg an der Lahn, April 1981, 108 psl., kainą DM 5,50.

Autorius įžangoje pažymi, kad Vilniaus Universiteto 400 metų įsteigimo sukaktis buvo minima lietuvių išeivijoje ir Lietuvoje. Ypač JAV lietuvių kolonijose sukaktis atšvęsta gausiais platus masto rengimais. Buvo išleisti dideliais kiekiais įvairūs spaudiniai, moksliniai straipsniai, monografijos, informaciniai rašiniai, pasakytos kalbos sambūriuose ir t.t.

Anksčiau, apie 1978 m., lenkų emigrantai visoje Didž. Britanijoje kiek mažesniais kiekiais, bet su lenkams atstovaujantiems nusiteikimui straipsniais spaudoje ir rengimais sukaktį taip pat paminėjo. Katalikai šventę paminėjo Varšuvos katedroje, ką ir Vakarų spaudoje pastebėjo. Dviejų dienų šventė, dalyvaujant Lenkijos Episkopatui, buvo kardinolo Višinskio pradėta išskilmingomis Mišiomis. Rytų bloko spaudoje, gal daugiau iš pareigos, „internacionaliniam solidarumui“, įvykį paminėjo. Bet nekomunistinių Vakarų publicistika nerado vietos Lietuvos universiteto sukaktiai, įsigalėjus praktiškai „įtampos atleidimo“ politikai, be to, kultūrinė — istorinė ir politinė Vilniaus situacija liko ir toliau paini ir bejėgiškai nesuprantama... Be to, manding, kas gi švenčia po ratais pastumtojo gimtadienį?..

Knygoje pateikiama universiteto minėjimo proga spausdintų straipsnių ir pasakytų kalbų ištrauka. Pradedama M. Biržiška — „Senasis Vilniaus Universitetas, vardų ir veiklą atranka“, London, 1955 m. Čia pažymima, kad Vilniaus Universitetas yra senesnis už Estijos Dorpat-Tartu, už Rusijos, Maskvos universitetą, įkurtą tik 1755 m., ir Rygos universitetą, ir Vilniaus universitetas yra seniausias visoje šandieninėje Sovietų Sąjungoje.

Ištraukose cituojami kiti lietuvių autoriai: prof. dr. P. Rabiškauskas, S.J., V. Trumpa, J. Jakštas, Č. Kudaba ir A. Sidlauskas, S. Santvaras, prof. dr. J. Kubilius, šandieninis universiteto rektorius (Nukelta į 2 psl.)

Kertinė Parastė

Pora paradoksų apie tautinį stilių

Prieš kurį laiką, priimant į Los Angeles Dailių menų klubą architektus Joną ir Rimą Mulokus, man teko raštu atsiliiepti į senjoro prakalbą apie stilių ir lietuviškumo elementus mūsų architektūroje.

Aš pasigedau aiškesnių aptarimų, kokios būtų mūsų tautinės architektūros problemos. Ką reiškia „ieškoti tautinio stiliaus“? Kaip jis galėtų atsiskleisti įvairiuose statiniuose? Ne vien bažnyčiose, bet ir kituose viešuosiose pastatuose, paminkluose, supermarketuose ar garzolino stotyse? Pagaliau, tavo ir mano namuose? Kaip mūsų architektai modernistai sprendžia tas problemas užsieniuose ir tėvynėje?

Ir tai turėtų rūpėti ne tik architektams, o ir visų dailių menų lietuviams kūrėjams. Moderniojo stiliaus estetikos principai čia bendri visiems.

Sutiksiu, kad šio šimtmečio savaratoje ir dar kiek anksčiau, pradėjus švisti lietuvių vad. tautinio atgimimo aušrai, mūsų demokratinei inteligentijai gal neturėjo kitos geresnės išeities, kaip ieškoti dvasinės atsparos versmių ir tautinio stiliaus elementų išskirtinai mūsų tautosakoje, sodiečių trobose, koplytstulpių drožiniuose, audiniuose ir pan.

Bet kai tauta labiau išsivystė, sustiprėjo ir jos kultūra išliko, šiandien taip nebeturėtų būti.

Kai kadaise liaudies poetai dėjo žodžius į dainas, o dainininkės — kompozitorės — atrinkinėjo joms melodijas, kai dievdirbiai drožinėjo skulptūras, meistrai rentė namų stogus ir kitą apdailą, langus ir gonkas puošė žirgeliais, vestuviniškai šauniai trepseno, biržietiško alaus užgėrė, tai niekas iš tų kūrėjų, daugiausia beraščių valstiečių, nekėlė sau meno filosofijos klausimų, nė galvotė negalvojo, koks čia yra ar turėtų būti jų pramanų „tautinis stilius“.

Jie tiesiogiai, spontaniškai reiškė savo dvasią, turimas viziijas, savo tikybą, pačius save. Ir tai atliko natūraliausiai, o taipgi drauge ir

autentiškiausiai, be svetimų įtakų ar beveik be jų.

Ir tik vėliau mes kiti, daugiau prasitrynę, ėmėm sukti galvas, kaip iš tų kilnių beraščių mokytis jų primityvumo. Atseitiko taip, kad mes tik juose atpažinom tautinio stiliaus elementus, ir kai kurie pradėjome išvedinėti kriterijus, ką galima ir reikia vadinti tautine kūryba. Pavyzdžiui, net L. Sagio Grandinėlei buvo prikišta, kad lietuvis neturi teisės ir šokti per smarkiai, kadangi tai esą nebūdinga liurbiškam lietuviui būdai.

Tūli ėmė dėstyti, kad jei kur tų tautodailės elementų, standartinių stiliaus formų ir daugelio baudžiaivos laikmečio manierų stinga, tai jau nebus vertinga tautinė kūryba. Tai bus „tarptautinė“, „nelietuviška“, „svetima“, bevertė kūryba, slopinanti mūsų tautinę dvasią ir dargi išniekinanti mūsų tikrąją kultūrą...

Po šimto metų toks tautinės kultūros supratimas ir josios elementų ieškojimo metodai, man rodos, virto nesmagi klaida ir protarpiais aiški žala.

Pažinti ir mylėti lietuvių liaudies kultūrą, josios folklorą visada bus gera ir naudinga, beveik būtina. Tik nereikia pamiršti, kad tatau buvo sukurta visai kitokiom sąlygom, su kitokiom psichologinėmis nuotaikomis ir kitokio kultūrinio lygmens žmonių. Ir tosios kultūros paskirtis bei funkcija taip pat buvo kita.

Ir kodėl mes turėtume įstrigti ne mūsų laikų, o anų laikų tėkmėje? Patys ieškokim, bandykim ir kurkim toliau, savo būdu ir skoniu, pagal mūsų naujojo gyvenimo sąlygas ir poreikius, be reikalo nelauždami galvų, kur pasireikš ir kas bus „tautiškas stilius“, ir kas ne.

Tas naivumas ir provincialumas šiandien jau gana silpnoki ramentai. Norim ar ne norim — dabartinė kultūra neišvengiamai tampa universalinė. Ir dėl to labai nelūdi: kim: tautiški jos bruožai prisidės savaime, kaip jie prisideda ir kituose aukštesnės civilizacijos kraštuose. Jų kūrėjai

daug nesikankina, kokie tautiški bruožai slypi pvz. džiaze, abstraktinėje tapyboje, metalo būdu ir skoniui, pagal mūsų naujojo gyvenimo sąlygas ir poreikius, be reikalo nelauždami galvų, kur pasireikš ir kas bus „tautiškas stilius“, ir kas ne.

Atšventęs prinokusią 85 metų sukaktį, žinomas amerikiečių kompozitorius ir muzikos kritikas Virgilis Thomsonas neseniai šitaip aptarė savo muzikos tautiškumą: „Kelias rašyti amerikietiška muzikai yra paprastas. Viskas, ko reikia, tai būti amerikiečiu. O tada rašyti visokios rūšies muziką, kokią tik nori“...

Be abejo, tai kraštutiniška

pažiūra, kuri suskamba paradoksiškai, bet užtat ryškiai ir aiškiai. Dešimtmetį pagalvojus, man ėmė patikti ir panašios vieno lietuvių dailininko, atvykusio iš Paryžiaus su para Chicago, atsakymas į provokuojantį klausimą su priekaištu, kad jo modernistinė tpyba stinga lietuviškumo.

Jis atsakė maždaug taip: — Gimiau Lietuvoje, esu lietuvis, kalbu i: galvoju lietuviškai. Taigi, spėju, viskas, ką sukuriau, yra lietuviška...

Baigdamas nuo savęs pridėsiu dar kitą paradoką.

Gal jau atėjo metas mum ne

besiriboti baudžiamųjų laikmečio akiračiais? Viskas, kas lietuvių padaryta, ir viskas, kas jos gyventojų, tegu ir praeities svečių imigrantų bei ateivių, mūsų šalyje buvo sukurta, pasakyta, tapyta, dainuota, vaidinta, šokta, verkta ir džiaugtasi, kentėta ir mylėta — yra mūsų Lietuvos kultūros turtai, mūsų šalies kūrybinio stiliaus išraiška. Liaukimės tai ignoruoti ir vis kitiems atiduoti.

Kiekviena gyvatinga tauta absorbuoja įnašus ir įtakas, o ne jų kratosi, ar jų bijo. Tik mes vis dar kitaip, vis atžagariai.

Kas yra ir dar bus sukurta modernaus lietuvių — dabartinio naujojo lietuvių, — išreiškiančio vėliausius jo sielos, jo dvasios, jo buities ir tekančio gyvenimo poreikius, tas bus lietuvių tautos kultūra ir tai bus mūsų tautinis stilius.

Šitokie kultūros sociologai paneigti, žinoma, nesunku rasti limonado. Jo gamyba mes vis dar užsiiminėjame.

Bet žvelkim, kaip srovėna gyvenimas. Jis mus badys tik tada, jei patys drąsiai jo nemesim tiesiai už ragų.

Bronys Raila

Pasaulio sutvėrimas šių dienų šviesoje

WILLIAM HERBST*)

Vos keletai milijonų metų prabėgus nuo visatos pradžios, vienoje nežymioje galaktikoje, jos tolimate užkampy, atsikilo nuostabus įvykis, turėjęs nepaprastai didelę reikšmę žmonijai giminei. Tai buvo saulės sistemos gimimas — pasaulio sutvėrimas. Jo aprašymą randame Senojo Testamento Pradžios knygoje. Bet nėra ten detalių. Žmonijos smalsumui palikta šimtmečiai išsiaiškinti šio ypatingo įvykio prigimtį. Ir štai, per paskutinius kelerius metus dramatiškai išsilykštė nauja mokslinė pažūra ir pačius pirmuosius saulės sistemos egzistencijos momentus. Išliko nauja teorija, kurios dar nebuvo iki šiol. Žemė, saulė ir planetos, sakoma, pagimdytos neapsakomo sprogo, kurs buvo ne kas kita, kaip milžiniškos žvaigždės mirtis prieš 5 milijonus metų. Toks kataklizmas įvykis, žinomas kaip supernova, gali per keletą valandų atplaiduoti daugiau energijos, negu saulė jos pagamina per visą savo amžinį. Pažiūrėkime dabar ir kai kuriuos duomenis, kurie veda mūsų egzistenciją tiesiog prie supernovos.

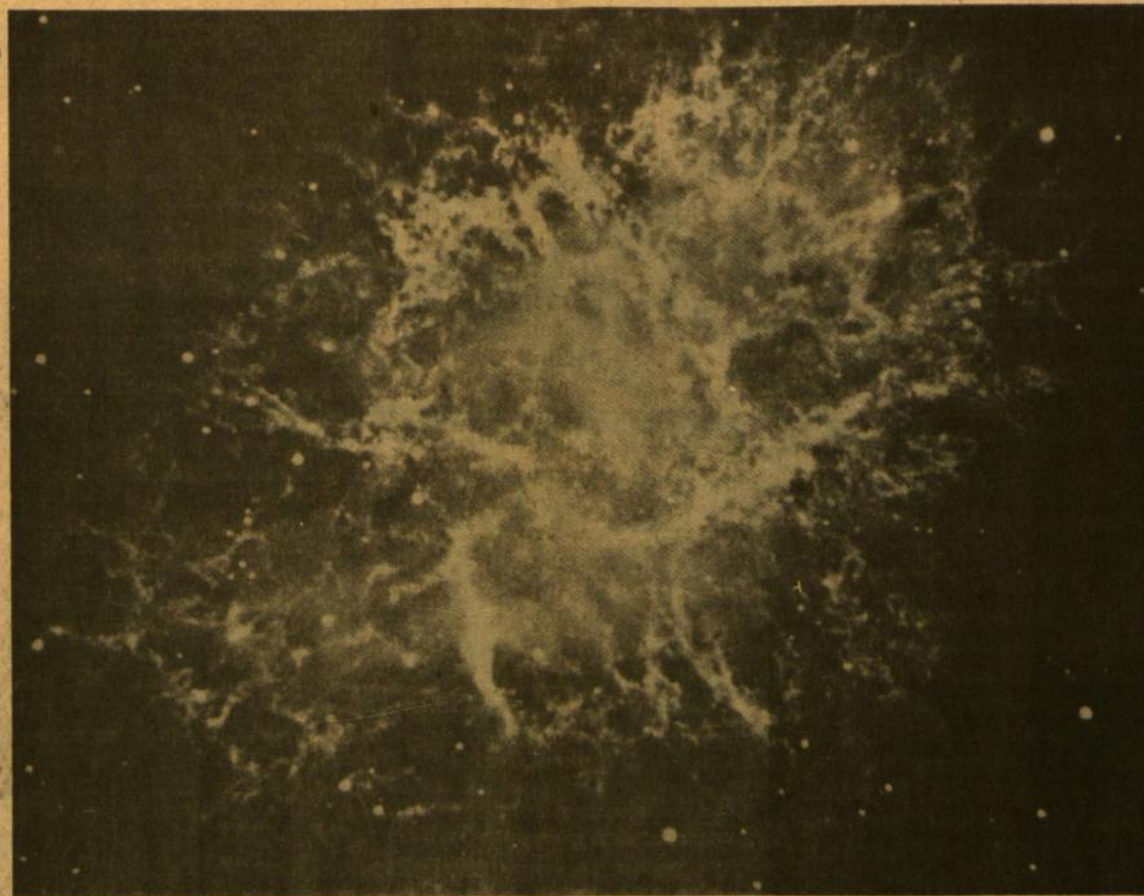
Visa istorija prasidėjo tankiais šepšnyais apžėlusio šiaurinės Meksikos daly. Prieš 13 metų, t.y. 1969 m. vasario 8 d. šviesus ugnies kamuolys praskriejo Meksikos padangę. Jis buvo matomas toli šiaurėje, net Texase. Netrukus keletas tonų uolų lietas pasipylė iš dangaus mažai apgyventame plote 150 mylių į pietus nuo Chihuahua. Vienas gabalas, sverias daugiau, kaip 30 svarų, stuktėlė žemė vos keletas jardų nuo gyvenamo namo Pueblito de Allende kaime, bet, kaip papaprastai su meteoritais būna, nieko nesužėdė nei sugadino. Beveik tuoj pat suskato Smithsonian instituto mokslininkai rinkti nukritusius akmenis, o patys meteoritas tapo pavadintas Allende meteoritu. Rinko jie kritulius ir pirkio iš vietinių gyventojų, kuriems netikėtai pasitaikydavo aptikti neįprastai atrodančius akmenis. Iš viso daugiau kaip 2 tonos meteoritinės medžiagos buvo surinkta, įskaitant keletą gabalų, sveriančių daugiau kaip 10 svarų ir vieną beveik 250 svarų!

Allende meteorito svarba tačiau glūdi ne vien tik jo didime, bet ir sudėtyje. Cheminiai ir mineraloginiai testai rodo, kad Allende priklauso labai retai klasei meteoritų, kurie laikomi pačia pradine saulės sistemos materija. Jos amžius, nustatytas radioaktyviųjų elementų datavimo technika, yra apytikriai saulės sistemos amžius, 4.5 milijonų metų. Žemės uolose tokio seno amžiaus nerandame, nes jos praeityje ir dabar nuolat keičiamos daugybės procesų, susijusių su žemės formavimu ir jos evoliucija. Pavzdžiui, didžiuliam vandenyno dugno griovys palei vakarinį Pietų Amerikos krantą žemės plutos uolos yra naukinamos, nes ten du plutos bloki susidūrė užsoko vienas ant kito. Iš kitos pusės, Atlanto vandenyno vidury formuojasi naujos plutos uolienos, nes ten bloki vienas nuo kito tolsta ir karšta magma sunkiasi iš apačios. Net ir mėnulis, kuris, geologiškai kalbant, yra reliatyviai miręs pasaulis, neturi tokių senų uolų, kaip Allende. Anksčiau savo istorijoje mėnulis buvo daug aktyvesnis ir sunaikino jis tada uolose bet kokius pirmykštės saulės sistemos pėdsakus. Todėl

Allende meteorito svarbos negalime pervertinti. Pirmą kartą istorijoje turime didžiulę fosiliją iš pačių ankstyviausių saulės sistemos vystymosi stadijų, galbūt net iš tų laikų, kai pati saulė dar nebuvo galutinai susiformavusi. Ir mums net nereikėjo kažkur erdvėje jos ieškoti. Fosilija, lėkusi aplink saulę 4.5 milijonų metų, buvo maloniai mums pristatyta via Pueblito de Allende, Meksika.

Tarp daugelio Allende meteorito analizė, įvykdytą paskutinio dešimtmečio laikotarpiu, viena analizė išsiskiria savo svarbumu. Ją atliko T. Lee, D. Papanastasiou ir G.J. Wasserburg Kalifornijos technologinio instituto. Jų laboratorija iš pradžių buvo įkurta analizuoti uoloms, atgabentoms iš mėnulio Apollo skridimų laikais. Dėl to ji vadinama Lunatic Asylum. Lee ir jo bendradarbiai rado, kad kai kurios nedidelės Allende meteorito dalys turi ypač didelį magnio-26, radioaktyviojo izotopo, kiekį. Be to, magnio — 26 pertekliaus dydis (lyginant su žemės uolomis) bet kuriame mažame medžiagos pavvydy priklauso nuo to, kiek aluminio buvo tame pavvydy pačioje pradžioje. Turime tikrai prileisti, kad maži gabaliukai, kurie sudarė Allende meteoritą, jau turėjo savy radioaktyviojo izotopo aluminio — 26 atomų, kai tik tie gabaliukai susiformavo. Uolai sukietėjus, faktiškai visas radioaktyvinis aluminis turėtų pavirsti magniumi — 26 per keletą milijonų metų. Tiriama uolą prabėgus milijonams metų nuo jos susiformavimo, kaip tai darė Lee, negalima buvo rasti aluminio - 26, bet jo pėdsakai, t.y. magnio - 26 atomai, susimaišę su ne radioaktyviojo aluminio atomais, buvo labai aiškūs. Ši analizė dėl to vertia mus tikėti, kad radioaktyviojo aluminio atomai egzistavo pirminėje saulės sistemoje.

Iš kur radioaktyviojo aluminio atomai atsirado? Nesunku į šį klausimą atsakyti, nes alternatyvų nėra daug. Reikia nepaprastai didelio energijos kiekio radioaktyviam aliuminiui sukurti. Labiausiai galima tikėtis, kad radioaktyvinis aluminis ir daugelis kitų naujų elementų susidaro ten, kur energijos be galo gausu — supernovos sprogo. Šių katastrofinių įvykių tikros priežasties nežinome, bet jie yra praeities faktas, kurį masyviųjų žvaigždžių jėgos demonstracija. Sprogimo metu nepaprastai aukšta temperatūra ir spaudimas sukelia branduolinių reakciją. Susidaro daug naujų elementų, tarp jų ir radioaktyviojo aluminio atomai. Be to, sprogimas išmeta šviežiai iškepus atomus į erdvę iki 6000 mylių per sekundę greičiu! Tas faktas yra itin svarbus, nes aluminis turi būti ne tik suformuotas, bet jam reikia ir patekti į protosoliarinės sistemos materiją per pirmuosius kelis milijonus metų. Kitaip jis radioaktyviškai suirytų, Allende meteoritui dar nesuformavus. Pagal žmogiškus standartus milijonas metų yra labai ilgas laikotarpis, bet galakti-



Sprogtanti supernova, Krabo ūkas Tauro žvaigždynė. 1054 metais ši supernova staiga sužibo ir 22 mėnesius švietė taip skaisčiai, kaip Venera. Dabar tik dideliais teleskopais teįžiūrima. Dujos dar plečiasi į visas puses apie 800 mylių per sekundę greičiu. Ji vis dar tebesprogtas. Mirusios žvaigždės

laidotuvės dar tebevyksta. Pačiam centre bėpaliko mažytė susispaudus neutroninė žvaigždė — pulsaras. Jos skersmuo vos 200 mylių, bet medžiagos šaukštas sveria milijonus tonų. Ūko atstumas apie 5000 šviesmečių.

ka yra tokia erdvi, kad aluminio atomai, skridami išmestų supernovos dalelių greičiais, negalėtų nukeliauti toliau, kaip keletą šimtų šviesmečių, kol radioaktyviniai suirytų. Kosminėm sąvokom kalbant, supernova, pagaminusi aluminį, turėjo būti artimas kaimynas materijos, kuri jau ruošėsi suformuoti saulę, žemę ir mus pačius.

Dabar kyla klausimas, ar saulės sistemos susiformavimas galėjo būti tiesioginė kaimyninės supernovos pasekmė? Taip, galėjo, ir beveik tikrai, kad taip ir buvo. Supernova mūsų galaktikoje atsiranda kartą per apytikriai 50 metų, bet, žemiškosios gyvybės laimė, sunku tikėtis supernovos mūsų kaimynystėje dėl neįsivaizduojamo galaktikos dydžio. Yra tik vienas iš milijono šansų, kad supernova galėtų įvykti tinkamu laiku ir tinkamoje vietoje, kad apšviestų besiformuojančią saulės sistemą radioaktyviojo aluminio atomais. Labiau atrodė tikėtina, kaip A.G.W. Cameron ir J.W. Truran nurodė, kad supernova sužadino saulės sistemos formavimąsi. Panašiai, kaip garso greičiu skrendančio lėktuvo sukelta šoko banga sudrebina langus, taip ir supernovos sukelta šoko banga gali paveikti didžiulius dujų debesius kaimynystėje, sujudindama juos ir suspausdama. Jeigu dujos pakankamai suspaustos, tada bendra individualių atomų gravitacinė jėga tampa pakankamai didelė, kad debesis sugniužtų. Debesies atomai drauge su tais, kurie atsikrėdė iš supernovos, ima dažniau ir dažniau vienas su kitu susidurti ir kartais susikabinti. Gniužimo procesui vykstant toliau, susiformuoja mažos dalelės, po to didesni agregatai (tarp jų ir Allende meteoritas), planetos ir žvaigždės. Ir štai, gimsta saulės sistema.

Nuo pat Koperniko revoliucijos

astronomai vadovaujami nuoseklumo principu. Jiems beveik savaimė kyla mintis: jeigu saulės formavimasis sužadino supernovą, tai ir kitos žvaigždės turėtų gimti tuo pačiu būdu. Nenuostabu tad, jei Allende meteorito analizė išvados paskatino ieškoti supernovos dalyvavimo žvaigždžių gimimo procese. Deja, sunku įrodyti tokį dalyvavimą, nes žvaigždės susiformuoja ne anksčiau, kaip už keletą šimtų tūkstančių ar milijonų metų nuo sprogo. O per tą laiką gali pranykti buvusios su-

pernovos pėdsakai. Nežiūrint to, yra mūsų galaktikoje keletas sričių, kaip Didžiojo ūso (Canis Major) žvaigždynė, netoli šviesiosios Sirijaus žvaigždės, kur duomenys rodo, kad ten supernova bus sukėlus naujos žvaigždžių generacijos formavimąsi. Galime tad tikėti, kad šis procesas yra vienas pirmųjų žvaigždžių formavimo mechanizmų galaktikoje. Supernova yra ne tik pasenusios žvaigždės baigminis aktas, bet ir naujos generacijos pradžia.

Vertė A. Radžius

UNIVERSITAS VILNENSIS

(Atkelta iš 1 psl.)

rius, dr. A. Štromas, P. Griškevičius — KP pirmasis sekretorius, V. Bagdanavičius, „Akiračių“ straipsnis, V. U. Statutas 1918 m., Alma Mater 1979 m. Nr. 1 pogrindžio leidiny ir „Europos Lietuvio“ straipsnis.

Lenkų spaudos straipsniai: B. Podolski, rašęs „Dziennik Polski“, išvardija V. U. garsenybes; 1753 m. T. Żebrowski, matematikas, įsteigęs astronominę observatoriją; A. Chodźko tapęs Prancūzijos kolegijos Paryžiuje profesorium; M. Ryla (Ryllo) — Beiruto universiteto įkūrėjas, J. Domeika (Domeyko) — organizatorius ir ilgametis rektorius Santiago de Chile universiteto. Primenami A. Mickevičius, J. Slovackis, Kraševskis, Česlovas Milašius, dabartinis Berkeley universiteto profesorius ir kiti. Pažymima, kad universiteto mokslo darbuotojai 1919-1939 laikotarpyje išleido apie 7500 spaudinių lenkų ir kitomis kalbomis, buvo suteikta 778 doktoratų ir 4619 magistrų laipsnių. Cituojamas S. Staazic pasakymas: „Jei šviesa Vilniuje nebūtų įžiebta — visoje Lenkijoje būtų tamsa“.

Londono „Dziennik Polski“ redakcijos straipsnyje aprašomas V. U. minėjimas Lenkų bendruomenės kultūros centre Londone, kurį ruošė svarbiausios lenkų emigrantų organizacijos: Lenkų universitetas užsienyje, Akademine S. Batoro universiteto bendruomenė, Lenkų mokslo bendruomenė užsienyje, Pilsudskio institutas, Lenkų institutas, Generolo Sikorsko muziejus ir kitos. Salė išpuosta S. Batoro ir J. Pilsudskio portretais ir Vilniaus atvaizdu. Cituojama pasakytos kalbos, buvo deklamuojama poezija ir dainuojama solistų.

J. Kwaczynski rašinyje, spausdintame „Gazeta Wsopolcresna“, Bialystok-rašoma, kad V. U. įkurtas, priešintis plintančiai refor-

macijai, nežiūrint to, 1645 m. viešai priėmė N. Koperniko naują saulės sistemos mokslą. Apie šimtą metų vėliau pastatyta astronomijos observatorija, šiandieną priskaitoma prie pasaulyje seniausių, su dar veikiančiais to meto įrengimais. V. Universitetas buvęs tokio pat lygio kaip ir kiti Europos universitetai, jame dėstę Krokuvos, Karaliaučiaus, Leipzigo ir kitų universitetų profesoriai. Ligi 18 šimtmečio galo išėjo dviejų tomų Lietuvos istorija, parašyta A. Kojalavičiaus (1609-1677).

Šiandien universitete yra 13 mokslo sričių, studijuoja 17 tūkstančių studentų, dirba 1200 profesorių ir docentų, turi 4 milijonų knygų biblioteką, palaiko ryšius su 180 kity bibliotekų, esančių keturiasdešimtyje kraštu.

Gale leidinio pridėtos 8 iliustracijos:

- 1) Madona, apgaubusi savo apsiaustu grupę mokslininkų — 17 šimtmečio freska.
- 2) A. Kulvietis — Karaliaučiaus universiteto profesorius ir vienas iš įkūrėjų.
- 3) J. Lelevis sutinka Briuselyje Karolį Marksą 1848 m.
- 4) V. U. atminimo medalis.
- 5) 1923 metų V. U. planas.
- 6) Šiandieninis V. U. planas.
- 7) Vilniaus miesto vaizdas.
- 8) Didysis arkadų kiemas.
- 8) Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos 16-18 šimt. žemėlapis.

Galima pridėti, kad istorikų sunkiai surastos tiesos turėtų daugiau reikšmės, jei būtų skaitomos tų, kurie turi galią esamą realybę pakeisti geresne kryptimi. Dėl to pagirtinas dr. P. Reklaičio nenuilniamas Lietuvos istoriko ir archyvaro darbas bei skleidimas informacijos vokiečių kalba platesniam skaitytojų ratui. Žinome, kad tauta, kuri užmiršta savo istoriją, pasiduoda kitos tautos valiai, prarasdama savąją.

Temidė, teisėjas ir gyvenimas

Česlovas Butkys, TEISĖJO ATSIMINIMAI. Išleido Lietuvos knygų klubas 1982 m. Chicagoje. Aplankas pieštas Jonės Karužaitės. Spaudė „Draugo“ spaustuve. Knyga 318 psl., kaina — 10 dol., su persiuntimu — 10 dol. 95 centai, gaunama „Drauge“.

Temidė yra graikų mitologinė deivė. Ji visad užrištomis akimis, vienoj rankoj laiko svarstyklę, kitoj rankoj kardą. Ji saugoja teisėtumą tarp dievų ir žmonių, sveria pro ir contra pareiškimus ir, reikalaujant, naudoja kardą. Viso pasaulio teismai ir teisininko profesija eina Temidės svarstyklių ir kardo šešėlyje. Todėl šiomis dienomis mūsųose pasirodė Lietuvos Vyriausiojo tribunolo teisėjo Česlovo Butkio atsiminimai sukelia mintis lietuviškos Temidės metmenis, advokatūros ir prokuratūros iškaltos turnyrus, jurisprudencijos labirintus, sprendimų motyvų architektūrą... Ne taip! Šiuose Česlovo Butkio memuaruose jo gyvenimas ir jo aplinkos gyvenimui dovanotas neabejotinas pirmumas. Gyvenimas, tolokai atsokęs nuo Temidės valdų, yra memuarų medžiaga.

Teismo darbo specifika čia suskamba tikrai kaip savaimė iškilęs realaus gyvenimo spektaklis, kaip spalvingas apsi-reiškimas kasdienybės pilkumoje. Ir iš viso tikrai knygos trečdalis labiau ar lengviau paliečia Temidės temas. Česlovo Butkio atsiminimai yra atsiminimai žmogaus gyvenimo, kuris buvo ir teisėjas.

Skaitytojas neįspės iš knygos pavadinimo jos turinio. Ir skaitytojas pasimeta ties knygos aplanku piešiniu. Ar tai simboliškas, stilizuotas gyvenimo absurdas, gyvenimo chaosas? Ką bendro beturi krumpiraičiai su jurisprudencijos pasauliu? Ką reiškia šie lapeliai? Ir tos juodos konvulsingos linijos, lyg skeleto rankos pirštai, sučiuopę margos medžiagos lopą? Ką vaizduoja aplanko ir viršelio piešinys, klausia skaitytojas ir šių eilučių autorius...

Česlovo Butkio pasakojimo būdas savaimingas ir įdomus. Tai kartais realistiškas, neretai aštriai pikantiškas, visad labai dinamiškas scenų kaleidoskopas. Skaitytoją pagauna pasakojimo gyvumas nuo pat pirmojo puslapio ir laiko prirakiną iki paskutinės pasakojimo eilutės. Scenos ne visada užmautos ant chronologinio pareinamumo. Tai greičiau temos pareinamumai, asmenų vis sugrįžtanti detalizacija, pastanga pasakojimui įtikinti. Nors visa medžiaga atseikėta tradiciniai „memuariškai“ — tai curricu-

JURGIS GLIAUDA

lumo vitae ab ovo (nuo gimimo dienos), scenų dinamiškumas priverčia užmiršti, kad tai atsiminimai, ir verčia santykiuoti su literatūriškai atkurta aplinka. Autorius matė daug, patyrė miriadus nuotykių, pažino daugelį nežinomų gyvenimo atspalvių — Latvija, Maskva, Krymas sovietinė revoliucija, susitikimas su lietuviška Temide laisvoje Lietuvoje. Savo gyvenime autorius ėjo daug keičiausių pareigų, dirbo nuostabių darbų (kino aktorius, koncertų akompaniatorius, reporteris, Maskvos pirklio našlės nupirkama prekė!) Jo audringoji jaunystė Maskvos universitete ir revoliucijos chaosas: Figaro čia, Figaro ten...

Lengvas, malonus, sveikas optimisto samojis, tikras prof. Vlado Stankos (mano profesoriaus) filosofijos išpažinimas. Česlovas Butkys savo memuaruose yra V. Stankos džiaugsmo filosofijos (homo gaudens) adeptas. Jis praktiškai įrodė V. Stankos džiaugsmo filosofijos primatą prieš pesimizmą, niūrumą, prieš mizantropiją. Jis saikingai linksmas, kalbėdamas apie savo darbą aukštoje teisminėje instancijoje ir apie savo susitikimus su bolševikinės stichijos deputatais. Su makabrišku fatalizmu jis stebi savo gyvybės balansavimą iki sušaudymo grėsmės, būdamas jaunuoliu Rusijoje ir būdamas aukščiausiojo rango teisėju Kaune ir Vilniuje. Kiekviena būtinė scenelė jo memuaruose įgauna mikro spektaklio pobūdį. Kuo plačiausiai skamba geri dialogai, išaiškina padėtį ir personažų prigimtį. Dažnai taikli ir išsami pastabėlė, įvairiausių padėtį atkelia į rampas šviesas.

Savo pasakojimo stiliumi Česlovas Butkys laimi skaitytoją. Autorius moka rašyti. Jaunystėje rašęs rusų kalba, puikiai įsisavinęs gausus

lum vitae ab ovo (nuo gimimo dienos), scenų dinamiškumas priverčia užmiršti, kad tai atsiminimai, ir verčia santykiuoti su literatūriškai atkurta aplinka. Autorius matė daug, patyrė miriadus nuotykių, pažino daugelį nežinomų gyvenimo atspalvių — Latvija, Maskva, Krymas sovietinė revoliucija, susitikimas su lietuviška Temide laisvoje Lietuvoje. Savo gyvenime autorius ėjo daug keičiausių pareigų, dirbo nuostabių darbų (kino aktorius, koncertų akompaniatorius, reporteris, Maskvos pirklio našlės nupirkama prekė!) Jo audringoji jaunystė Maskvos universitete ir revoliucijos chaosas: Figaro čia, Figaro ten...

Lengvas, malonus, sveikas optimisto samojis, tikras prof. Vlado Stankos (mano profesoriaus) filosofijos išpažinimas. Česlovas Butkys savo memuaruose yra V. Stankos džiaugsmo filosofijos (homo gaudens) adeptas. Jis praktiškai įrodė V. Stankos džiaugsmo filosofijos primatą prieš pesimizmą, niūrumą, prieš mizantropiją. Jis saikingai linksmas, kalbėdamas apie savo darbą aukštoje teisminėje instancijoje ir apie savo susitikimus su bolševikinės stichijos deputatais. Su makabrišku fatalizmu jis stebi savo gyvybės balansavimą iki sušaudymo grėsmės, būdamas jaunuoliu Rusijoje ir būdamas aukščiausiojo rango teisėju Kaune ir Vilniuje. Kiekviena būtinė scenelė jo memuaruose įgauna mikro spektaklio pobūdį. Kuo plačiausiai skamba geri dialogai, išaiškina padėtį ir personažų prigimtį. Dažnai taikli ir išsami pastabėlė, įvairiausių padėtį atkelia į rampas šviesas.

Savo pasakojimo stiliumi Česlovas Butkys laimi skaitytoją. Autorius moka rašyti. Jaunystėje rašęs rusų kalba, puikiai įsisavinęs gausus

reportažo savybes ir meną keiliais žodžiais pasakyti daug, jis sunkų ir dažnai neįduodų memuarinį epą paverčia lakios, žaismingos humoreskos pasauliu. Tai nuostolis mūsų dailinajai prozai, kad Česlovas Butkys, kaip jo kolega prof. S. Belickas (mano geras profesorius) nebandė giliai ir plačiai pasišvesti beletristikai.

Česlovo Butkio žvilgsnyje sausa lazda gali pražysti skaidriais žiedais ir nokinti vaisius. Toks dažnas teisininkų rodomasis dailiosios prozos pasaulyje Vakaruose bei Pietų Amerikoje mūsųose buvo kaip ir nežinomas.

Net su savo iškilminga profesija autorius sugeba susitikti maloniai, šviesiai. Ir teisminiai „kazusai“ išžengia iš biurokratinio skrupulingumo rėmų ir tampa žmonių istorijomis. Didžiulę funkciją kasdienybėje turi tos juodos teisėjų togos, ta teismo posėdžių butaforija, teisminis ritualas, teisėjų individualumas, kada šviežiai ir raiškiai Česlovo Butkio knygoje tai iš dabartinės nebūties sugrąžinta į gyvenimą.

Gyvenimas nėra farsas. Gyvenimas yra skaitoma knyga. Detalės formuoja visumą. Mokovo tarnyboje detalė atstoja plačiažodį pasakojimą. Štai Česlovas Butkys nurodo, jog Laisvės alėjoje buvo nepatogu nešioti skrybėlę, nes, kas žingsnis sveikinantis, reikėjo ją kilnoti... Gero, dinamiško, dingusiojo Kauno būtinė detalė!

Su gyvenimu, su iškilminga Temide teisėjas Česlovas Butkys susitiko bičiuliškai — susitiko elegantiškai, džiaugsmo filosofijos apgaubtas, juodą teisėjo togą palikęs gardero-

be... Lietuvos laukia ne palūžusių baltarankių pesimistų, bet pasirengusių dirbti ir sunkiam darbui statybininkų.

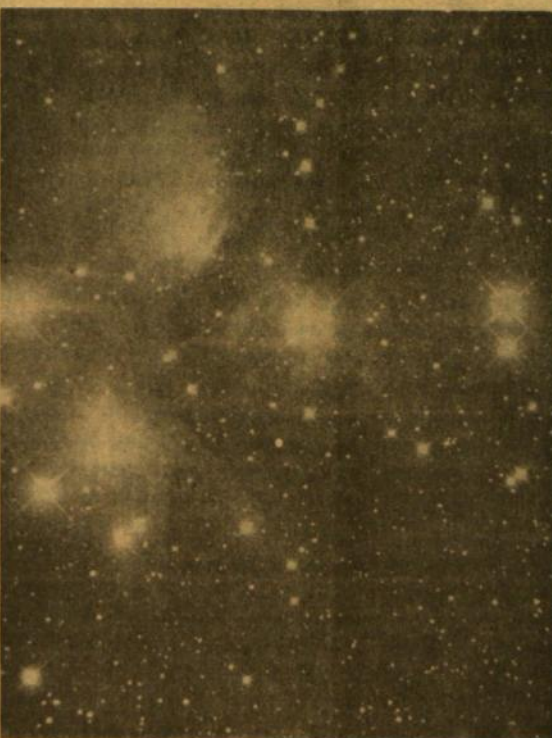
M. Krupavičius

*) Dr. William Herbst yra Wesley universiteto (Wesleyan University, Middletown, Connecticut) profesorius, gimęs 1947 m. Pensilvanijoje, astronomijos doktoratą įsigijęs 1974 m. Toronto universitete. Priklauso Amerikos ir Kanados astronomų draugijoms, Tarptautinei astronomų sąjungai ir kitoms profesinėms organizacijoms. Paskaitininkas ir astronominės spaudos bendradarbis. Šiuo metu ruošia knygą apie saulės sistemos pradžią.

Šis straipsnis „Genesis Today“ vers-tas iš „McDonald Observatory News“ (The University of Texas Astronomy Department, Austin, Texas 78712, 4.50 dol. metams) 1981 m. rugpjūčio mėn. numerio. Tai plačiai visuomenei skirtas astronominių informacijų biuletenis.



Didysis Oriono ūkas, didžiausias dulkių ir dujų debesis padangų skliaute. Tai naujų žvaigždžių perykla. Jame yra neseniai susidariusių jaunų karštų žvaigždžių, manoma, apie 25,000 metų amžiaus. Jų šviesa ir sukelia paties ūko švitėjimą. Atstumas apie 1500 šviesmečių.



Romantiškasis Sietynas. Dar gimtojo miglyno rūkuose paskendusios žvaigždės žvelgia į mus iš 400 šviesmečių atstumo.

Radiniu Vilniuje besidžiaugiant

ANTANAS DUNDZILA

I. Įvadas

Šiam straipsniui akstina, o ypač epizodą įvadui parūpino pati likimo ranka, dvi Dundzilių kartos 1981 m. rudenį atvedusi į Vilnių.

Straipsnio autorius Vilniaus miestą kelis kartus buvo regėjęs vaiko akimis 1939–1940 metais, visuotinio džiaugsmo ir nerimo maišatyje. Jo 17 ir 19 metų amžiaus sūnūs miestą, žmones, mūsų tautos turtus bei dabartinę padėtį krašte matė pirmą kartą.

Taip vieną rudens dieną Antanas ir Tomas Dundzilai buvo supažindinti su Vilniaus Universiteto Bibliotekos darbuotoju, kuris labai maloniai pradėjo rodyti ten turimus lobius. Vilius Dundzila jau anksčiau buvo susipažinęs su universiteto įstaigomis, nes ten klausė atskirų dalykų paskaitas.

Įžengėme į didelę, įspūdingą, gražiai restauruotą, daug kartų nuotraukose matytą Smuglevičiaus vardo salę. Stebino ne tik aplinka, bet ir salės naudojimo pobūdis: šalia ekskursinių lankytojų (kokiais ir mes patys pradžioje jautėmės), prie stalų sėdėjo ir jaunesnio ir vyresnio amžiaus asmenys, jie vartė senų leidinių lapus ir darėsi išrašus. Vadinas, čia ne tik gražiai surikiuotų ir apšviestų retenybų scena, bet taip pat ir gyva, alsuojanti, pirštais čiupinėjama mokslo įstaiga. Štai, prie vieno stalo darbuojasi mūsų jau pažįstamas, iš Chicago atvykęs amerikietis, kalbotyros doktorantas. Jis 1981 vasarą Chicagoje pramoko gražiai lietuviškai ir dabar savo paties rankomis sistemingai verčia 1599 m. Dūkšos „Postilės“ lapus... Beveik sunku tikėti savo akimis, matant tą amerikietį.

Išilgai salės sustatyta stovi stalų eilė. Abipus stalų — vitrinos su stiklu, žalia medžiaga uždengtos. Čia saugomi ir eksponuojami senieji, kapitaliniai leidiniai ir dokumentai. Pakėlęs čia vieną, čia antrą uždangalą, vadovas mums rodo leidinius, aiškina.

Mūsų palydovas klausia, gal norėtume ką nors specialaus pamatyti. Aš tuoj prašau Simonavičiaus 1650 m. „Artillerijos“, apie kurią sužinojau prieš kelis dešimtmečius iš labai Simonavičiui palankaus britų straipsnio apie raketas. Palydovas, net nežinodamas ir uždengtas vitrinas, atbulą ranka čia pat atidengė vieną uždangalą, ir prieš mus pasirodė atversta „Artillerija“, Equitis Lithuani parašyta... Puiku!

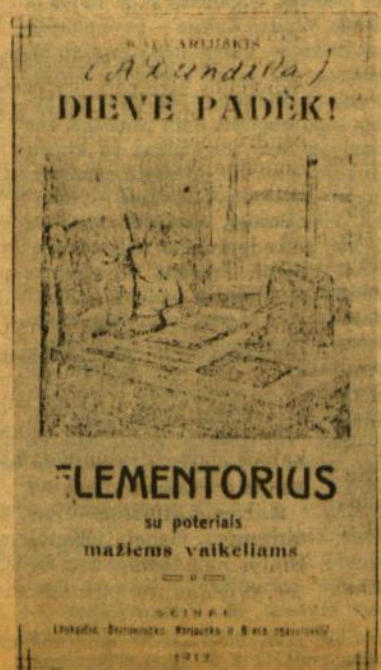
Gal dar ką norėtume pamatyti, klausia mūsų palydovas. Mintimis prabėga keli pavadinimai, bet jie visi nublunka prieš norą pamatyti vieną man dar niekada nematytą leidinį. Aš paprasčiau 1910–1914 m. laikotarpyje mano tėvo išleisto elementoriaus, pasirašyto Kalvarijiško slapyvardė, pavadinto „Dieve padėk“. To elementoriaus net prieš karą neturėjome savo bibliotekoje. Šis prašymas mūsų palydovo nenustebino ir jis, pasitikėjimo pilnais žingsniais, dingio už aukštų salės durų. Po penketos minučių jis jau buvo vėl pas mus, šypsodamasis įdėvė į rankas Bibliotekoje įrįstą leidinuką.

Tai netikėtas radinys, tai relikvija mūsų rankose! Abu su sūnumi vartome puikiai išsilaikiusius elementoriaus lapus ir dėkojame — palydovui ir likimui — už tokią dovaną. Knygelę gražino atgal, gavę užtikrinimą, kad ją galėsime nusifotografuoti.

Tą dieną man liko atmintyje elementoriaus viršelyje at-



Antanas Dundzila 1938 m.



„Dieve padėk!“ elementoriaus viršelis.

spausdinti išleidimo metai, 1912, ir nepakartojamai šaunios asmeninės šventės džiugesys. Jau tada, stovėdamas Smuglevičiaus salėje tarp kitų mūsų tautos kultūrai daug svarbesnių brangenybių, žinojau, kad šiuo savo radiniu grįžęs į Ameriką dalinsiuosi mūsų spaudoje.

Grįžus Amerikon ir pradėjus galvoti apie straipsnį, nudieję šių metų skaitmenys, 1982. Atseit, praėjo 70 metų nuo elementoriaus pasirodymo! Skaitmenys nudieję ir antru kartą: 1882-ji yra elementoriaus autoriaus gimimo metai, taigi šimtmečio sukaktis.

Tokia yra šio straipsnio atsiradimo istorija. Manau, kad šios mano apybraižos apie 1912 m. pasirodžiusį elementorių ir 1882–1951 gyvenusį jo

autorių bus įdomios tiek skaitytojams, tiek mūsų kultūros istorijos darbuotojams.

I Vilnių 1981 rudenį vykau su JAV Fulbright'o stipendijos užduotim ten skaityti paskaitas iš savo profesijos srities. Grįžau užduotinį atlikęs ir šventykliskoj Smuglevičiaus salėje savo rankose vartęs niekad anksčiau nematytą, savo tėvo parašytą ir išleistą elementorių. Ar tai ne likimo dovana?

II. Elementorius

Atsižvelgiant į tuoj po spaudos draudimo pasirodžiusius leidinius, eiliniam knygos mėgėjui elementorius atrodė visai gerai.

Pasirašytas Kalvarijiško pseudonimu greičiausiai todėl, kad net tais caristinio braskėjimo laikais žandarai Lietuvoje dar pasišvaistydavo. Pats autorius kitam savo leidinyje dokumentuoja 1908 m. areštus bei nukentėjusiųjų pavardes savo gyventojų apylinkėje, Suvalkijoje: taip nukentėjo dr. K. Grinius, Papeckys, Cevinskas, Naujo-kaitis ir kt. Dar charakteringa, kad, Bibliotekos darbuotojų teigimu, po autoriaus pseudonimu skliausteliuose yra prof. Vaclovo Biržiškos ranka padarytas įrašas, „A. Dundzila“. Tai dar vienas labai įdomus įrodymas, kad šis elementorius, o ne koks kitas, tikrai yra Adomo Dundzilos kūrinys.

Viršelyje elementoriaus pavadinimą „Dieve padėk!“ autorius rašė su šauktuku, kas turi reikšti linkėjimą naudotojui, bet ne maldą. Taip pat įdomu, kad savo 1935 m. išleistoje atsiminimų ir straipsnių knygoje A. Dundzila elementoriaus pavadinimą rašo be šauktuko, kas lyg ir patvirtina mano teigimą, kad savo šeimos bibliotekoje elementoriaus neturėjome. Taigi Universiteto Bibliotekoje esantis egzempliorius gali būti vienintelis šiuo metu išlikęs.

Knygelė yra 48 psl. apimties, įskaitant viršelius. Pradedama autoriaus pratarmė tėvams ir, tuoj pat, su iliustracijomis pradedamos dėstyti raidės. Atkreiptinas dėmesys, kad pratarmė skirta tėvams, bet ne mokytojams: tais laikais mokyklų tinklas buvo retas.

Gal dar bus įdomu, kad pirmasis skaitymui skirtas žodis yra „Ona“, po jo seka „mama“, „mano“ ir kt. Šalia grynai lietuviškų žodžių (vyras, vinis, kova, žydi, žuvis ir t.t.) nevengta ir tuometinių,

turbūt bent suvalkiečių naudotų barbarizmų, kaip kad „čemerytia“, „bačka“, „mučė“ ir panašiai. Pasitaiko ir grynai fonetiškos suvalkiečių tarmės rašybos pavyzdžių: rašoma „vuodas“, bet ne „uodas“. Jei nežinotume, kad leidinio kalbą taisė vietinis autoritetas, Marijampolės mokytojas Endziulaitis, šie reiškiniai atrodytų daug keisčiau. Dabar tai laikytina to meto kalbos charakteristika, išlikusia net dr. J. Basanavičiaus paminklo granite, Rasų kapuose. Ten išskalti velionio žodžiai, reikia pripažinti, yra tolimi įprastai jablonskinei rašybai.

Per 20 puslapių išdėsius visas raides, knygelė veda prie eilėraščių, sakinių skaitymo, apsakymėlių, mįslių. Beveik kiekviename puslapyje telpa piešinėlis. Raidės didelės, yra spausdintų ir rašytų raidžių pavyzdžiai. Prieš pradedant „poterius“, telpa didaktinis autoriaus straipsnelis jau pramokytam skaityti jaunuoliui. Poteriais pavadintas skyrelis savo apimtimi išsilieja daug plačiau. Čia telpa ir „briksymai“, ir „nusidėjimai didieji“, „penkios dalys pakūtos“ ir t.t. Tai yra beveik įvadas į katekizmą. Visas leidinys dvelkia paprastumu ir nuosirdumu.

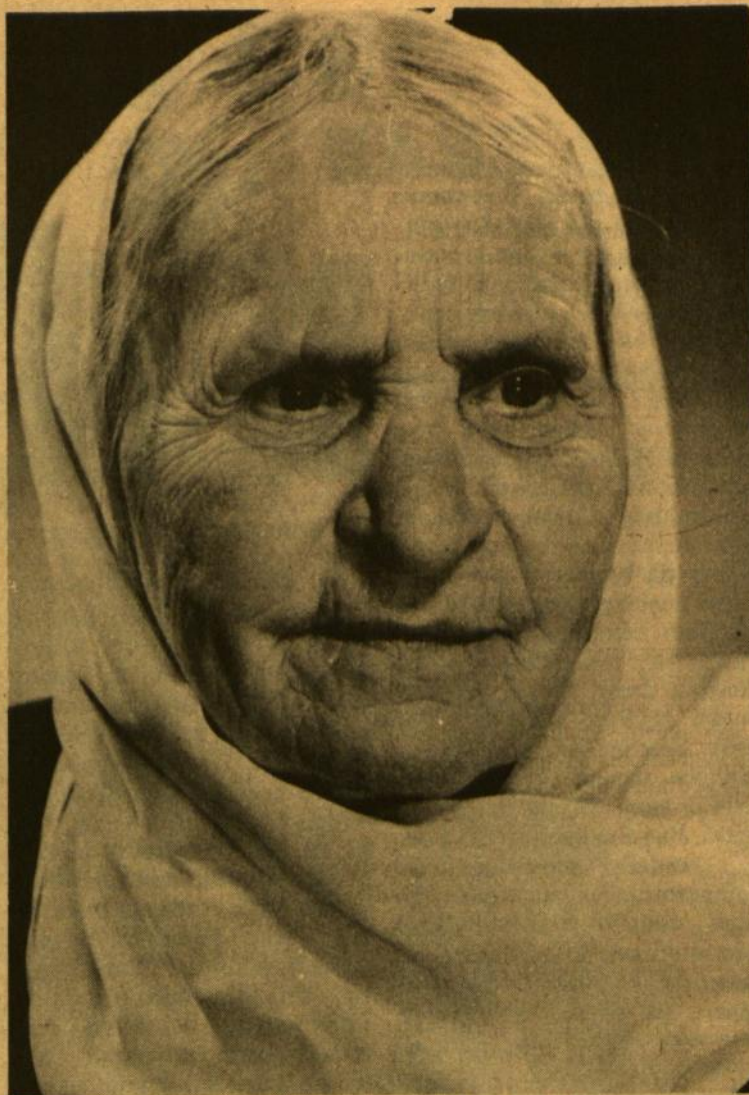
Daug kam kils klausimas, kur šis elementorius įsikrūvoja į lietuviškųjų elementorių istoriją, kokia jo, kaip vadovėlio, vertė bei buvusi įtaka? I. Malėnas LE V. tome straipsnyje apie elementorius vietomis kritiškai peržvelgia senuosius mūsų elementorius. Jis atveda elementorių istoriją iki 1909 m. ir po to jau nušoka į Nepriklausomybės laikotarpį. „Dieve padėk!“ I. Malėnas visai nemini ir iš paties LE straipsnio — sunku pasakyti, kodėl. Gal dėl to, kad „Dieve padėk!“ didesnės įtakos mūsų švietimui neturėjo ir taip liko tyloje priskirtas prie kitų, I. Malėno laikų „silpnų“ elementorių? Gal dėl to, kad tuoj prasidėjęs Pasaulinis karas sutrukdė elementoriui plačiau pasklisti? O gal LE straipsnio autorius neturėjo apie „Dieve padėk!“ žinių, ypač jei iš tikrųjų čia yra išlikęs vienintelis egzempliorius? Šių svarstymų išvadoje klausimą tenka palikti neatšakytą.

Prof. Vaclovas Biržiška savo Vokietijoje 1946 m. išleistame „Lietuvių rašytojų kalendoriuje“ dokumentuoja elementoriaus autorių, patį elementorių, tačiau elementoriaus pavadinimą irgi rašo be šauktuko. Deja, Vaclovo Biržiškos leidinyje yra įsivėlus ir kita (Nukelta į 4 psl.)



A. Dundzilos 1913 m. persikėlimo į Vilkaviškį proga, norint ten atidaryti knygyną, padaryta nuotrauka su Marijampolės apskr. lietuvišiais mokytojais, rėmusiais lietuviškas įmones. Iš k. į d. sėdi:

Pijus Natkevičius, A. Dundzila, M. Endziulaitis, Mašanauskas, J. Butauskas. Stovi: A. Valaitis, Bartuška, Statkevičius, V. Sidzikauskas, Motūza, Dabulevičius, Gavelis, Blūdžius ir Gerutis.



Lietuvė motina

Nuotrauka Vytauto Maželio

Gyvenimo ciklas

ZITA SODEIKIENĖ

Gimiau.
Bejėgė.
Motina penėjo,
prausė,
rėdė.

Augau.
Klestėjau.
Pavasario lietu,
vasaros derliu,
rudens brandoj,
žiemos kristalo pily.
MOTINA
Kruvini keliai.
Šaltas kompresas.
Sudraskyta suknėlė.
Pamesta pirštinė.
Išbarta.
Nušluostyta ašara.
Pavasario pienės.
Zali obuoliai,
skaudantis pilvas.
Paguosta.
MOTINA

Vasaros ankstus rytas.
Miglotas takas.
Miškas.
Baravykai,
voveruškos,
uogos.
Pasakos.
Sapnai.
Svajonės.
Šilti patalai.
Klausimai:
Koks aukščiausias
namas pasauly?
Kuri ilgiausia
upė?
Atsakymai.
MOTINA

Numintas takas
į upę.
Šaltas vanduo
ant persinčių
basų kojų.
Nuplauta
dienos
kaitra.
Apauti
švarūs
batai.
Bažnyčia.
Procesija.
Krentantys
pinavijų
žiedai
iš mažų
rankų.

Vakaras.
Melžiama
karvė.

Siltos
pieno
putos
ant
minkštų
lūpų.
Šviežiai
kepta
duona.
Laukinės
uogos.
Rūpestingos
rankos.
MOTINA

Karas!
Baimė.
Vasara.
Ankstus
rytas.
Pakinkyti
arkliai.
Sukrauti
daiktai.
Lėtas
žingsnis.
Tolsta
gimtieji
namai.

Nežinia.
Svetimi vaizdai.
Vilksinė vežimų.
Gitara.
Liūdnos
dainos
garsai.
MOTINA

Pabėgėlių
stovyklos.
Barakai.
Mokykla,
žaidimai,
šokiai.
linksma.

Ūkininkai.
Mainai.
Cigaretės,
muilas
pienas
bulvės
vynuogės,
slyvos.
Našta
iš tolimų
kaimų.
MOTINA

Laiškai.
Amerika.

Siuntiniai.
Afidavitai.
Kelionė.
Laivas.
Sūpuoja.
Sirgimas.
Ir vėl
nežinia.

Naujas kraštas,
nauji žmonės.
Sunku.
Pinigai
ant medžių
neauga,
kaip buvo
sakyta.

Chicago.
Blakės.
Skolinti
baldai.
Lėtas
lipimas
į kalną.
Nuovargis.
MOTINA

Jaunystės
sūkurys.
Studentai,
skautai.
Vasaros
stovyklos.
Šokiai.
Pasimatymai.
Iškylos.
Meilė.

Vedybos.
Laimė.
Vaikai,
bejėgiai.
Nemigo
naktys.
Penėjimai,
prausimai.
Ligos.
Rūpestiai.
Džiaugsmas.

Išėjimai,
baliai.
Koncertai.
Ar galit vėl
prižiūrėt
vaikus?
MOTINA

Linksta
beržo
šakos.
Krenta
pumpurai
į juodą
žemę.
Senatvė,
ligos.

Važiuoju
dulkėtom
miesto
gatvėm.
Pabūt,
pasikalbėt.
Prisimint
kaip buvo
ten,
Lietuvoj...

Tolyn,
tolyn
slysta
gyvenimas
iš pavargusių
rankų.
Bejėgė.
MOTINA.

Peniu,
prausiu,
rėdau.
Pavasario lietu,
vasaros derliu,
rudens brandoj,
žiemos kristalo pily.

Telefonas.
Sesuo.
Atvažiuok.
MOTINA
mirė.

Radinių Vilniuje besidžiaugiant

(Atkelta iš 3 ps.)

klaida: Dundzilos vardas yra neteisingas, rašoma „Antanas“, gimimo metai taip pat klaidingi.

Elementoriaus atsiradimo aplinkybės savo 1935 m. išleistoje knygoje „Lietuvos dirvonai“ aprašo pats Adomas Dundzila. Susidomėjęs švietimu, lietuvių kultūrinio gyvenimo bei lietuviškoms prekyboms įmonėms, jis 1908 m. iš kaimo persikėlė Marijampolėn. A. Dundzila teigia, kad tais laikais pradžios mokyklų kaimuose buvo mažai, todėl šeimos buvo priverstos pačios savo vaikus pamokyti namuose. Tuo metu Tilžėje Otto Mauderodės spausdinti elementoriai, su „beblėmis slebizavoti“, buvo plačiai paplitę. Panašiai, kaip I. Malėno silpnais vadinti 1909 m. J. Ambrazevičiaus, M. Paltaravičiaus, Ks. Sakalausko-Vanagelio elementoriai, jaunam A. Dundzilai nepatiko Mauderodės leidiniai. Jis tada paruošė spaudai „Dieve padėk!“ ir 1912 m. savo lėšomis išspausdino kelis tūkstančius egzempliorių. A. Dundzila taip pat teigia, kad jo elementorius prieš karo smarkiai stūmė iš kaimų Otto Mauderodės leidiniai.

1913 m. Adomas Dundzila kėlėsi į Vilkaviškį, ruošėsi ten atidaryti savo nuosavą knygyną. Kad A. Dundzila tada jau palaikė glaudžius ryšius su Marijampolės apskrityje dirbusiais lietuviškais mokytojais ir kad tie mokytojai palankiai žiūrėjo į lietuviškų įmonių steigimą, liudija bendra, gana išskilminga, ta proga padaryta nuotrauka.

Už metų kilęs Pasaulinis karas šias pastangas sumaišė su žeme.

III. Adomas Dundzila, 1882–1951

Sūduvos krašto, Kalvarijos (todėl ir „Kalvarijškis“, elementoriaus pseudonimas) apylinkių kilmės, Adomas Dundzila pasižymėjo knygų leidimo darbe. Po I Pasaulinio karo sugrįžęs į Lietuvą, kartu su Bronium Siručiu įkūrė knygų leidyklą „Dirva“ ir ją išugdė į vieną iš žinomiausių lietuviškų knygų leidybų.

Gimęs ūkvedžio šeimoje, spaudos draudimo metu pramoko skaityti namuose iš lenkiško elementoriaus. Gal taip buvo saugiau, o gal apie 1890 metus lietuviški elementoriai kaime buvo retenybė. Tačiau, nežinant draudimo bei trūkumo, lietuviška knyga Dundzilų šeimos neaplenkdavo: kun. A. Grincevičiaus ir kitų dėka namuose atsiradavo lietuviškų knygelių, kurias garsiai paskaitydavo amžiumi vyresnė sesuo. Taip pat tėvai dar slėpdavo draudžiamųjų knygų transportus, skirtus Simnui. Jaunasis Adomas trejus metus Kalvarijoje lankė mokyklą, kurioje pirmą pusmetį nieko nesuprato, nes viškas buvo dėstoma rusiškai. Tie trys metai tai ir buvo visas A. Dundzilos formalus mokslo etapas: būsimasis elementoriaus autorius, verslininkas ir knygų leidėjas jokios kitos mokyklos niekada nelankė ir mokslo diplomų neturėjo. Trys vyresni Adomo broliai šimtmetio pradžioje išvyko Amerikon, į mums čia pažįstamą Pensilvanijos angliakasių Lietuvą.

Lietuviškos spaudos įtaigotas, A. Dundzilos dėmesys apie 1908 m. nukrypo į prekybą ir į spaudos techniką. Tuo metu Lietuvoje visas verslas buvo išimtinai žydų rankose, tad to 26 metų vyro praktiškai susipažinimui su šiomis

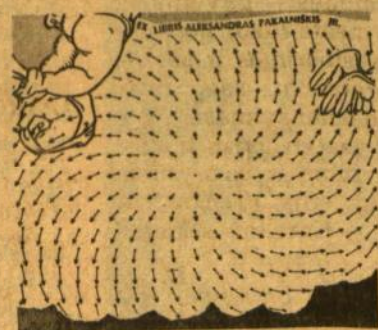
sritimis galimybių beveik nebuvo. „Lietuvos dirvonuose“ A. Dundzila aprašo toki diskriminacijos lietuviams pavyzdį: kai V. Penčyla iš žydo išsinuomavo knygynui patalpą, tai kiti žydai puolė nuomotoją, kad šis lietuviui prekybinę patalpą duoda; išnuomavęs žydas savo kolegoms aiškinosi, kad tai daras pelno tikslu, nes patys žydai jam tokios didelės nuomos nemoka...

Kaip tik tuo metu Marijampolėje susiorganizavo lietuvių „Žagrės“ krautuvė, kurioje A. Dundzila pasisiūlė porą mėnesių dirbti be atlyginimo — dėl įgytino patyrimo. Po stažo „Žagrėje“ jau minėtas V. Penčyla pasikvietė A. Dundzilą į savo knygyną vedėjo vietai. Pas Penčylą dirbdamas A. Dundzila paruošė savo elementorių, kurio paskutiniam viršelio puslapyje net atspausdino V. Penčylos knygyno skelbimą. Iš čia 1913 vasarą jis kėlėsi į Vilkaviškį jau savarankiškam knygų prekybos darbui.

Atsistatancioje Lietuvoje Dirvos bendrovės veikla gražiai augo. Aišku, nebuvo lengva, bet 1918 įkurta bendrovė tuo atidare knygyną Marijampolėje, 1919 jau įsigijo pirmąsias spausdinimo mašinas. Tų pat metų rudenį Švietimo ministerija spausdavė pirmąjį komercinį užsakymą, atspausdinti „Švietimo darbo“ numerį. (Tą numerį taip pat Vilniuje mačiau pirmą kartą.) Jau lenkams užėmus Vilnių, 1921 m. Dirva atidare knygyną Kaune, o 1939, atgavus Vilnių, knygyną Vilniuje. Pirmaisiais metais bendrovės knygynai laikė platesnio pobūdžio prekes, net ir muzikos instrumentus; po kiek laiko susikaupia vien į prekybą knygomis bei rašomąja medžiaga ir į knygų leidimą.

Dirvos leidinių skaičius pirmojo dešimtmečio metu rėdėjo taip: 1919 — vienas, 1920 — penki leidiniai, 1921 — aštuoni ir taip kasmet daugiau, iki 1927 buvo išleista net 37 leidiniai, vidutiniškai skaičiuojant, po tris per mėnesį! Per pirmą dešimtmetį Dirva išleido 175 leidinius, o 1938 m., minint 20 metų darbo sukaktį, pasirodė su liuksusiniu Kazio Simonio kūrybos albumu, pažymėtu leidyklos 500-ju leidinio numeriu. Dirvos autorių sąrašas, ypač imant vyresniųjų rašytojų kartą, yra įspūdingas. Jį galima pradėti su M. Biržiška, vesti per J. Damijonaitį, Pr. Mašiota, Lazdynų Peledą, K. Šakenį, Vaižgantą, iki Žemaitės. Visų autorių, aišku, čia neišminėsiu.

1981 rudenį Vilniuje man



EX LIBRIS POVLAS GAUCYS



EX LIBRIS J.C. RIBBENS



EX LIBRIS VIADAS ŽUKAS

taip pat rūpėjo patirti, kiek leidinių Dirva išleido paskutiniųjų dvejų metų laikotarpį, iki 1940 m. sovietų okupacijos ir tuoj pat sekusios bendrovės nacionalizacijos. Radau ir su dideliu alkū per skaičiau 1940 m. išleista, 540-tą Dirvos bendrovės leidinį; aukštesnio numerio už 540 neteko užtikti. Radinys buvo Jules Verne populiaris pasaka „Aukštyn kojom“. Turint omenyje mūsų išėjusių knygų leidimo sąlygas bei mūsų visuomenės skaičius, gali būti įdomu suminėti ir ano leidinio charakteristiką: tiražas — 1,700 egz., kaina — 2.20 litų, į lietuvių kalbą išvertė B. Rutkūnienė. Įterpsiu dar savo asmeniską pastabą, kad šį J. Verne knygą man pasirodė daug silpnėsnė už kitus to paties autoriaus veikalus. Nežinrnt to, knygą skaičiau su dideliu sentimentu ir jaunatviška tėvo rankų palikimo romantika.

Nepriklausomybės dekadose Dirva bujojo ir, aišku, varžėsi su eile kitų žymių leidyklų, kurias V. Civenaskas aptaria LE XII tomo straipsnyje apie knygas. Nežinrnt šlubuojančios sveikatos, A. Dundzila vedė bendrovės reikalus, kas porą metų aplankydavo po kelias vakarų Europos valstybes, aktyviai dalyvavo Verslininkų sąjungos veikloje, buvo sąjungos vienas iš steigėjų ir pirminkas. Bendrais spaudos bei verslo klausimais rašė straipsnius, o 1935 m. išleido savo atsiminimų bei straipsnių rinkinį atskira knyga, pavadinama „Lietuvos dirvonai“.

Tuometinė periodika šią knygą palankiomis recenzijomis sutiko, o išlikusiais asmeniniais laiškais yra šiltai atsiliepę prof. St. Šalkauskis ir Lietuvos Pasiuntinys Paryžiuje, A. Dundzilos vienaamžis, marijampolietis P. Klimas. Dirvos dvidešimtmečio proga 1938 m. Lietuvos vyriausybė A. Dundzilą apdovanojo Gedimino ordinu. Kun. P. Dambrauskas jau mirusį A. Dundzilą 1953.I.3 d. „Drauge“ charakterizuoja kaip lietuvių, išleidusį 2 milijonus knygų.

Visapusiai žvelgiant, galima paminėti ir kritiškų atsiliepimų. Štai, J. Aistis savo knygoje „Apie laiką ir žmones“ neslepia savo nepasitenkinimo Dirvos eilėraščių rinkinio išleidimu bei leidejo — jaunojo autoriaus ryšiais. Visas vėlesnes savo knygas J. Aistis jau davė leisti „Sakalo“ leidyklai... Čia gal bus kokio nelaimingo asmeniško

Henrietos Vepštienės ekslibriai



Vytauto O. Virkau ekslibriai

epizodas, nes tuoj pat toliau, piešdamas „Sakalo“ A. Knitkštą, J. Aistis geris „Sakalo“ avansu mokamą honorarą girtaujančiam Jonui Marcinkevičiui. Aš gi prisimenu, kai tas pats J. Marcinkevičius, įsikolines Kauno geležinkelio stoties bufetui, skambindavo vėlai vakare Dundzilams į namus ir kaip tėvas tada nervingavosi ir pykdavo. Pasirodo, kad Dirva irgi mokėjo J. Marcinkevičiui honorarą avansu, o visi 1939 m. ypač džiaugėsi, kai to paties J. Marcinkevičiaus Dirvos išleisto „Kražių skerdynės“ laimėjo Katalikų Veikimo Centro premiją.

Aš pats taip pat nešioju vaikišką širdgėlą Dirvos bendrovės sąskaiton... Kai 1939 pradėjau lankyti pradžios mokyklą, pirmąkart pamaciau, kad yra ir kitų leidyklų išleistų sąsiuvinų. Man, savaime aišku, visos rašymo priemonės galėjo būti tik iš Dirvos, tokia jau buvo tėvų valia, taškas. O kitur gaunami, draugų kuprinėse nešiojami sąsiuviniai viršeliai man tada buvo daug gražesni už Dirvos sąsiuvinius...

Vėl kalbant rimtai, sovietai ir į Dirvą, ir į A. Dundzilą žiūrėjo, aišku, per sąvus akinius. 1940 m. bendrovė buvo nacionalizuota, o Dundzilų šeima paskirta 1941 m. birželio mėnesio antron trimėjui bongan į Sibirą. Jau dabartiniais laikais Mažoji Tarybinė Enciklopedija dar užtępė, kad Dirva išleidusi ir bulvarinių leidinių. Nesileisdamas į polemiką, pasakysiu, kad šiandien melai vėl perskaityčiau Dirvos išleista Pilyponį, jį gal jaunimui rekomendučiau. Deja, Vilniuje buvdamas Pilyponio raštų nepataikiau surasti. O Dirvos išleisti klasikai jau buvo minėti anksčiau.

Vokiečių okupacijos metais A. Dundzila Dirva buvo Kaune atkūręs ir, jei neklystu, pajėgė išleisti didelio formato Lietuvos herbą — Vyty. Sis Vyty buvo spausdintas turbūt „Spindulio“ spaustuvėje, nes Marijampolėje buvusi Dirvos spaustuvė su gera dalimi miesto 1941 m. sudegė.

IV. Pabaigai

Iš pat pirmųjų vaikystės vaizdų akyse stovi labai aukšto ūgio tada atrodes, žils-telejes, tamsia eilute apsiiręsios tėvas. Su tėvo asmenybe sinonimai — Dirva, knygos, apskrities knygyno langas Kauno Pažangos rūmuose, bauginantis spaustuvės mašinų triukšmas Marijampolėje ir,

atidarius knygyną atgauto Vilniaus Gedimino gatvėje, senosios sostinės egzotika.

Jau apsigyvenus Chicagoje, 1951 metais mūsų šeimą aplankė mirtis. Per Kūčias, Adomo vardo dieną, siaučiant šalčiams, tą niekad dar nematyto elementoriaus autorių palydėjome į Šv. Kazimiero kapus.

Dabar Vilniuje pasklaidęs jo paruoštą ir išleistą elementorių, stengiuosi atskaičiuoti 100 metų atgal ir atkurti to Suvalkijos kempelio vaizdą, kuriame Vincas ir Marcelis Dundzilai rūpinosi savo šeima: mokė, kiek galėjo, savo vaikus, jiems gero norėjo, „Padėk, Dieve“, meldė ir linkėjo.

Naudoti šaltiniai:

1. Kalvarijškis (A. Dundzila), „Dieve padėk!“, elementorius, autorius leidinis, 1912 m.
2. A. Dundzila, „Lietuvos dirvonai“, Dirvos B-vės leidinis, 1935.
3. „Dirva, dešimt sejos metų 1918/1929“, Dirvos B-vės leidinis, 1929.
4. Lietuvių Enciklopedija, Lietuvių Enciklopedijos Leidykla, V t. („Elementorius“) ir XII t. („Knyga“).
5. J. Aistis, „Apie laiką ir žmones“, TERRA leidinis, metai nepatvirtinti.
6. P. Dambrauskas, „Lietuvos išleisti milijonai knygų“, DRAUGAS, 1953.I.3.



NAUJI LEIDINIAI

• AIDAI, 1982 m. kovo — balandžio mėn., Nr. 2. Dvimeisnės kultūros žurnalas. Vyr. redaktorius — dr. Leonardas Andriekus, O. F. M., 361 Highland Blv., Brooklyn, N. Y. 11207. Kiti redaktoriai — kun. dr. Kęstutis Trimakas, Vytautas Volertas, pagalba dailei — Viktoras Vizgirda. Žurnalą leidžia lietuvių pranciskonių. Administruoja Benvenutas Ramanas, O. F. M., 341 Highland Blvd., Brooklyn, N. Y. 11207. Metinė prenumerata — 15 dol.

Naujasis žurnalo numeris pradedamas Vincento Liulevičiaus straipsniu „Lietuvių išėjimas: tautai nuostolis ar pelnas?“. Švento Rašto studijoms pašvęstas Antano Rubio dėmesys, nagrinėjant temą „Išėjimas iš Egipto: liikinis Šv. Rašto įvykis“. Spausdinamas Australijoje gyvenančios jaunosios kartos poetės Lidijos Simkūtos eilėraščių pluoštas. Apie katalonietį poetą Joaną Maragallį parašė ir jo eilėraščių lietuvių kalbon išvertęs Povilas Gaucys. Ypač kruopščiai ir daugeliu atžvilgių šviežiai parengtas Pauliaus Rabikausko raštas „Konstantino Sirvydo asmuo ir reikšmė“. Beletristikos pasiilgusieji godžiai pulsia prie Nelės Malaitės — Gabienės legendinio sukirpimo apybraižos „Atšvaitas“. Archeologijų ir pristorių mėgė-

Vytauto O. Virkau ir Henrietos Vepštienės ekslibriai „Galerijoje“

Vytauto Virkau ir Henrietos Vepštienės ekslibrių paroda vyko „Galerijoje“, Chicagoje, nuo balandžio 13 iki gegužės 2 d. Virkau išleista 100, Vepštienės 50 ekslibrių. Eksponatų tematika įvairi: ekslibriai skirti institucijoms ir privatiems asmenims, lietuviams ir nelietuviams. Abu dailininkai dirba panašiuose formatuose, bet jų technika skirtinga. Vieni ekslibriai savo paskirtį pasiekia ir bus įklijuoti į knygas, kiti liks rinkėjo kolekcijoje. Bet jų visų bendras vardiklis yra ryšys tarp ekslibrių išreikšto vaizdo su asmeniu (ar institucija) charakteristika. Taip buvo nuo pat ekslibrių istorijos pradžios (pirmasis ekslibris buvo pagamintas Vokietijoje 1450-1470 m.; Lietuvoje pirmasis ekslibris pasirodė 1518 m., Amerikoje — 1642). Štai keletas vieno ir kito dailininko išstatytųjų ekslibrių pavyzdžių:

Vytautas Virkau

Czesław Miłosz — Šv. Onos bažnyčios sieninė fotografija, kuri, stovėdama prieky, dalinai užstoja du šakotus medžius, augančius šalia jos lyg iš sienos. Vladas Žukas — po plunksnų ir erelio galvą negatyviniui atspausdinti juodų skersinių dryžių. Irena G. Virkau — kaulytė, ant kurios šono nupiešta daili peteliškė; ant kaulytės sėdi angelukas su knyga rankose. Visa tai išdėstyta neproporcingai išmatuotoje gamtoje — aukštas, virš debesų iškilantis aguonos žiedas, šalia jo gražiai nuaugęs medelis. Vincas Trumpa — piešinių montažas, kuriame galima įžūrėti Napoleono portretą, anapuič erelio galvą, paskendusius apskritimus, kvadratus ir augalų miksą. L. Gerulaitis — viduramžio lotyniškas tekstas su vokiškai užšibaigiančiomis eilutėmis: „Hic liber est mein. Ideo non meum scripsi darem. Si vis hunc librum stehlen, Pendeis an der Kehlen...“ Marius Katiliškis — juodame keturkampyje baltai išplautos augalų formos; visą kompoziciją karnuoja miniatiūrinis lietuvių liaudies kryželis. M. Paškevičienė — neaišgiuotos raidės, iš kurių išauga gelii, paukščių ir lapų užuominos. A. J. Greimas — senovės prūsų portretas, apsuptys gotiško ir lotyniško raidinių, kuriame kartojasi senieji lietuvių dievų vardai. Kazys Janulis — abstraktus formų piešinys, primenantis fenikso prisikėlimą iš savo pelenų. Povilas Gaucys — tarpukalnė už augusios palmės, o virš jos keturių saulės su lietuviškų monetų įspaudomais. Jurgis Blekaitis — romėniško dailumo angelas, ir neskrudamas kelia vėjų bangas. Henrikas Nagys — augalinių formų labirinte matosi erelio, peteliškės ir šventojos aureolės. Vytautas Vepštas — skraidančios mėsos formos, tvirtai įrėmintos ir architektūrinės duris. Kostas Ostauskas — mažas žmogysta su neproporcingai dideliu sparnu žaidžia su didesne už save peteliške: ant jos sparnu dailiai išsirięs vikšras. Lituė Sutema — povandeninių augalų simfonija: šaknys, daigai, lėlių lapai, kurių vienas labai panašus į žmogiškaį veidą. Vytautas Kavolis — tarp dviejų lapų išsišerių apdriusios šakos, kurių šakniuose pilna akių. Litas Dovydenas — praviras keturkampis, iš kurio centro tryksta žolės ir to pradžioje žiedai. Gintautas Vėžys — cilindruotas frantas sėdi napoleoniškoje kėdėje, prie jo kojų miestų miestai, o rankose didžiulė ekslibrių knyga. Darius Lapinskas — prašvilpiantios linijos, vienos storesnės, kitos plonesnės; plonosios užstoja geleis. Kelertas — lapų jūroje nukendusi miesto rotušė. V. Milius — imponuojanti kaimo varpinė, pakilusi dar labiau imponuojančioms debesims, iš kurių yra juodi lapai. Iechokas Meras — po vo plunksnomis pavirte papilti dažai, vidury vazonas su laupuotu augalu, iš dūgnio nutęs nyvutis lopo griaučiai. Janina Markas — tubolos moters kojos be kūno; vietoj kūno avatars statuluko viršus, ant kurio padėta romantiškos skulptūros dailiai atrodanti galva. Nyka — Nyfūnas — lygiagrečiomis strėlėmis

suaizytas velykinės lėlijos paveikslas, bet dar ne visai sutrupėjęs. A. Kezy — kantiškų posmas apie iš „Rojaus izmestą Hewą diel wabulą walgymą...“ Kazys Bradūnas, D. & G. Vasiliauskai, V.E. Vengris, G. & D. Procutai, Mykolas Morkūnas — vienas kitam giminingi ekslibriai: stiprūs grafiški mostai, tai nubanguojantys kaip debesys (Bradūnas), ar išsiiverziantys kamuoliais (Procutai), ar primenantys plačiai išsikerėjusį augalą su žiedais (Morkūnas), ar užtvartą, kuri vos atlaiko putojančią bangą (Vasiliauskai).

Vytautas Virkau vartoja kolažą, piešinį, fotražą, kirtą popierių ir kitas grafines priemones. Užbaigta kompozicija, su savininko vardu ir pavarde ir žodžiu „Ex Libris“ fotografiniu būdu sumazinama ir ofsetu atspausdinama.

Henrieta Vepštienė

Danguolė Variakojytė — jos pačios portretas, nukritęs į Kodako filmų atplaisas, virš jų šviešūs langai. Aleksandras Pakalniškis — strėlių skurys, kurio viename krašte angeluko užpakalikas, o kitame jo sparnai. Henrieta (Vepštienė) — įpiestas autportretinis veidas ir savo šėseli sniege; virš jo parašas angliškai: „If you take this, may my shadow haunt you“. Zina (Morkūnienė) — jos rankų fotografija; rankos žieduotos, ant krūtinės brangūs karoliai, dešinėje rankoje puodukas kavos. Romas Misiūnas — kinietiškos tekstūros apniktas jo akinuotos portretas. Algis Miekūnas — du Afriko džiunglių kavalieriai, virš jų ranka su plunksna, rašanti gotišką dailyrąštį. Linas Vepštas — triptikas, susidedas iš daugialypio jo portreto, pirmtų nuospaudų ir apvirtusio laivo liekanų. Mykolas Morkūnas — jo fotografija: siluetas prie spaustuvės mašinos, šone kvadratuotas spaustuvės langas. Jonas Dovydenas — jo portretas bažnyčios lango fone, veidą uždengia foto aparatas. Vytautas Virkau — jo studijinis portretas su atvirktiniu atspindžiu, tarsi kortų karalius; šalia jo tapybos darbas ir lango užuolaidos. Eglė Juodvalke — iš jos burnos tryksta grovės. Violeta Kelertienė — besišviesio veido atkurtas tarp raštųjų tiesių ir augalinių linijų. Jonas Jurašas — petinga jo fotografija, atkartota lyg šėselyje net penkis kartus, o virš jų gracinga paukščio plunksna. Vytautas Vepštas — kepuruotas ir šūs besukęs Vepštas, įmontuotas į namo brėžinį, ant kurio sėdi paukštis, virš jo aukštai išaugusi keturkampė rožė. Linas Katinas — iš laikraščio iškirpta jo veido fotografija ir prikljuota prie katino kūno. Austė Poditaraitė — jos dailus veidas su vasarinė skepetaitė primontuotas prie dailios skulptūros su brangakmeniais papuoštu nuogu kaklu ir dailia medžiaga apdengtais pečiaiis. Kostas Ostauskas — iš pravros apintos ištygiuoja pats Kostas. Janina Kinkienė — jos veidas įmontuotas į egiptietiškos mumijos biustą, galva puošia skarmaliniai plaukai.

Henrietos Vepštienės ekslibrių pagrindinis vaizdas yra foto portretas, kuris yra įkomponuotas į kitus tematinis elementus. Jie yra imami iš įvairių šaltinių — kaligrafijos, mokslinių vadovėlių grafų, architektūrinių brėžinių, tinkamų asmeniui charakterizuoti. Labiausiai jos mėgiama yra foto kolažai ir montažai, palikti be spalvų arba ranka paspalvinti. Visi jos ekslibriai pagaminti ant fotografinio popieriaus kontaktiniu būdu. Ankstyvesnėje jos darbai yra eimėtriškai išbalansuoti (centre portretas, šone kiti elementai), vėlesni yra laisvai išdėstyti, neįremini, daugiau gaivališkai, mažiau apriboti griežtu formalizmu.

Abu dailininkai sutinka priimti užsakymus. Kas turi nemažą biblioteką ir norėtų į savo knygas įklijuoti savo asmeniška ekslibri, gali kreiptis į „Galeriją“ arba tiesiai pas patį dailininką su savo užsakymu.

Algimantas Kezy

jams bus tikra atgaiva dr. Vinco Vyčino straipsnis „Baltų kilmė“.

Vytautas Vaitiekūnas užbaigia ankstesniame „Aidu“ numeryje pradėtą apžvalgą „Politika 1981 metais“.

„Iš minties ir gyvenimo“ puslapiuose Antanas Macina sklaido temą „Religija ir kalba“, o kun. S. Raila duoda Lietuvių katalikų religinės šalpos 20 metų veiklos apžvalgą. Vaidoto Užupio žvilgnis nukreiptas į dail. Kęstutis Zapkaus meninius laimėjimus. Šio dailininko darbais daugiausia iliustruoti ir naujojo „Aidu“ numerio puslapiai. Realų šiandieninių pavyzdžių parenka J. Liepoja sovietų užgožtoje Rytų Europoje žymiai „Rytų Europos

tautos susigražina prarastą istoriją“.

Nauju knygų skyriuje recenzuojami net šeši leidiniai. Marija Stankus — Saulaitė aptaria Kazio Bradūno poezijos knygą „Užeigoje prie Vilniaus vieškelio“. Jurgis Gliada rašo apie Vytauto Volerito „Greitkelį“, Vl. Kulbokas pasklaido K. Barėno rėdaguotą „Dešimtąją pradalę“. Gintautas Vėžys pristato Vitolio E. Vengrio knygą apie lietuviškuosius ekslibrius. „Lithuanian Bookplate“ Lietuvių ekslibriai“. Aug. R. rašo apie kun. Juozo Prunskio rėdaguotą leidinį „Lietuviai Sibire“. J. A. Stiklorius vertina J. Pažio knygą „Soviet Genocide in Lithuania“.